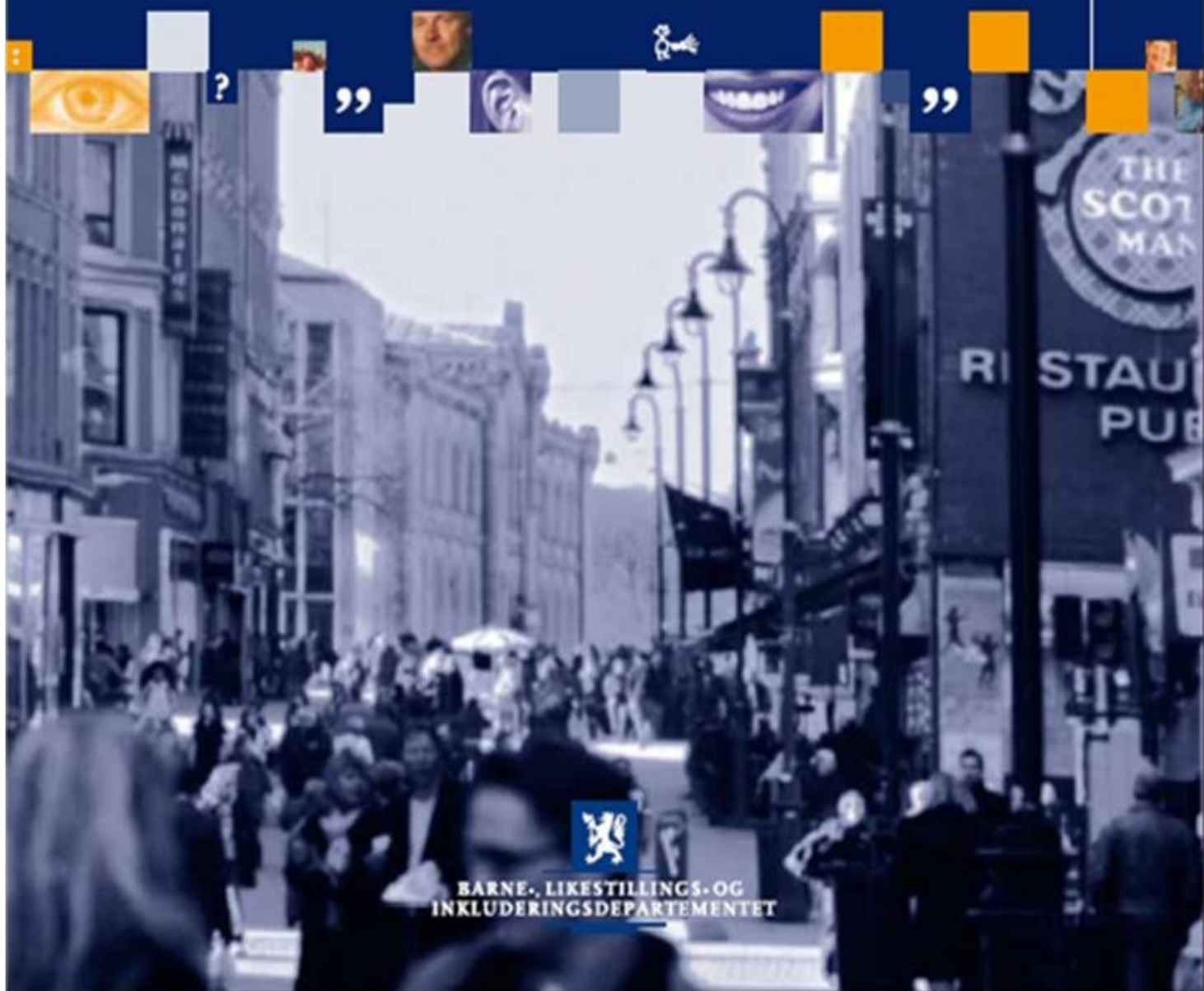

Mennesker med utviklingshemming skal heller ikke diskrimineres!

Informasjons- og utviklingsprogram 2010 – 2013

BARNE-, LIKESTILLINGS- OG
INKLUDERINGSDEPARTEMENTET

Mennesker med utviklingshemming skal heller ikke diskrimineres!

Informasjons- og utviklingsprogram

2010 - 2013.

2. utgave.

April 2013

Innholdsfortegnelse

INNHALDSFORTEGNELSE	3
FORORD.....	5
Rett til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet ...	5
INNLEDNING.....	7
Regjeringens visjon er et samfunn med likestilling for alle og fravær av diskriminering.	7
Hvorfor et eget program for mennesker med utviklingshemming?	7
Hva inneholder informasjons- og utviklingsprogrammet? ...	11
UTREDNING OG STORTINGSMELDING OM LEVEKÅR OG TILTAK FOR MENNESKER MED UTVIKLINGSHEMMING	13
AKTIVITETSPLAN FOR 2010 - 2013	15
1. Større bevissthet på politisk, administrativt og faglig nivå, både sentralt og lokalt, om gjeldende politikk og relevant lovgivning for mennesker med utviklingshemming	15
2. Videreutvikle politikken og formidle kunnskap om gode praktiske løsninger	18
Selvbestemmelse og brukerinnflytelse	19
Bolig.....	21
Helse- og omsorgstjenester.....	23
Barnehage	32

Skole.....	35
Arbeidsliv	37
Fritid.....	42
Beskyttelse mot vold og overgrep	44
Kriminalomsorgen.....	47
Informasjons- og kommunikasjonsteknologi.....	47
Tjenester på tvers.....	48
3. Bidra til systematisk innsamling av data om levekår som kan belyse i hvilken grad man når målene for politikken for mennesker med utviklingshemming og innsatsen innen ulike tjenestegrener	49
4. Styrke utdanning, fagutvikling, forskning og veiledning. 52	
Forslag til opplæringsplan om arbeidet med å skape gode levekår for mennesker med utviklingshemming.	52
Materiell til bruk i utdanningen.....	53
Innholdet i profesjonsutdanningene.....	53
Lærerutdanningene	53
Ekspertgruppe i spesialpedagogikk: Utdanning av spesialpedagoger under lupen	54
Faglige karriereveier for høyskoleutdannede tjenesteytere	54
Stortingsmelding om utdanning for velferdstjenestene.....	55

Forord

Rett til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet

Mennesker med utviklingshemming har rett til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet sammen med andre. Utviklingshemmede skal ha de samme valgmuligheter som andre. Det var hovedinnholdet i den såkalte "HVPU-reformen" eller "ansvarsreformen" som ble vedtatt for 20 år siden. Dette gjelder fortsatt. Mennesker med utviklingshemming skal ikke diskrimineres.

Den politiske utfordringen er å legge til rette for at mennesker med utviklingshemming skal kunne bruke denne rettigheten. Lykkes vi, vil også mennesker med utviklingshemming kunne leve sine egne liv etter egne valg på flere arenaer og med mangfoldige impulser. Dette er "normalisering". Vi får økt likhet mellom ulike mennesker og et rikere samfunn.

Vår ambisjon er at samfunnet skal tilrettelegges etter prinsippet om universell utforming. Produkter, omgivelser, programmer og tjenester skal utformes på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming. Vi skal ha et samfunn for alle.

Samtidig må vi erkjenne at vi også framover vil ha behov for å gjøre en ekstra innsats for personer med nedsatt funksjonsevne slik at alle skal kunne bruke sin rett til å leve aktivt i samfunnet på linje med andre. Politiken består derfor også av ulike former for praktisk hjelp. Det kan være

praktisk bistand til dagliglivets gjøremål, veiledning og hjelp til å leve et selvstendig liv, hjelp til å skaffe bolig, tekniske hjelpemidler og individuell tilrettelegging på viktige steder: arbeidsplass, undervisningsinstitusjon, barnehager og nødvendige sosial- og helsetjenester. Det enkelte menneske har en lovfestet rett til dette dersom hun eller han trenger det. Myndigheter og arbeidsgivere har plikt til å sørge for at de får det.

Dette programmet inneholder tiltak på flere departementers saksområder. Det inngår i regjeringens arbeid for et samfunn med likestilling for alle og uten usaklig forskjellsbehandling.

Programmet inneholder tiltak som allerede er satt i gang, eller som det er vedtatt å sette i gang.

Dette er 2. utgave av programmet. Status for tiltak som ble omtalt i 1. utgave er ajourført, og nye tiltak som er satt i gang, er ført inn.

Det viktigste nye er arbeidet med en utredning og en stortingsmelding om levekår og tiltak for mennesker med utviklingshemming. Vi tar sikte på å legge stortingsmeldingen fram i løpet av 2013.

Denne utgaven finnes kun elektronisk. Hoveddelen av oppdateringsarbeidet ble gjort i slutten av 2012. Departementet vil gjerne holde den løpende oppdatert, og vi tar gjerne imot forslag til korrigeringer etc.

Inga Marte Thorkildsen

Barne-, likestillings- og inkluderingsminister

Innledning

Regjeringens visjon er et samfunn med likestilling for alle og fravær av diskriminering.

Tradisjonelt har likestilling handlet om å fremme like muligheter og rettigheter for kvinner og menn. I dag brukes begrepet i videre forstand, og det omhandler også likestilling uavhengig av funksjonsevne, seksuell orientering, alder, etnisitet, religion mv. Det er i dag lovfestede forbud mot diskriminering på grunn av kjønn, etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion, livssyn, politisk syn, medlemskap i arbeidstakerorganisasjon, seksuell orientering, alder, midlertidig ansettelse eller deltidsansettelse og nedsatt funksjonsevne. Det enkelte menneske kan være offer for diskriminering på flere grunnlag. Det programmet vi legger fram her, må derfor ses i sammenheng med de andre handlingsplanene mot diskriminering og for likebehandling.¹

Hvorfor et eget program for mennesker med utviklingshemming?

Selv om politikken er den samme for mennesker med utviklingshemming som for andre, trenger vi et informasjons- og utviklingsprogram for politikken for mennesker med utviklingshemming. Hvorfor gjør vi det?

¹ Handlingsplan for å fremme likestilling og hindre etnisk diskriminering, Norge universelt utformet 2025. Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013, Bedre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner 2009-2012, Handlingsplan mot Kjønnslæmlestelse, Handlingsplan mot tvangsekteskap, Handlingsplan mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn.

Mennesker med utviklingshemming har opp gjennom historien sjelden blitt tillagt et menneskeverd på linje med andre. Offentlige tiltak for mennesker med utviklingshemming i Norge utviklet seg i tiden etter 2. verdenskrig som en særomsorg. Mulighetene for voksne mennesker til å nå fram med ønsker om noe annet enn omsorg i familien eller i institusjoner var dårlige. Mennesker med utviklingshemming ble i stor grad "tatt hånd om" men ikke hørt.

En gjennomgang Helsevernet for psykisk utviklingshemmede (HVPU) som ble gjort i første halvdel av 1980-årene konkluderte enstemmig med at levekårene i institusjonene var uakseptable både menneskelig, sosialt og kulturelt det var ingen rasjonell begrunnelse for å skyve mennesker med utviklingshemming ut av nærmiljøet og nærmiljøtiltak særomsorgsapparatet for mennesker med utviklingshemming ga dem etdårligere tilbud enn det som andre fikk lokalt.²

Den store reformen som ble gjennomført i 1990-årene skulle skape bedre forhold. Formålene med den var:³

1. Bedre og normalisere levekårene for mennesker med utviklingshemming.

² NOU 1985:34 Levekår for psykisk utviklingshemmede.

³ Jfr. midlertidig lov om avvikling av institusjoner og kontrakter om privatpleie under det fylkeskommunale helsevern for psykisk utviklingshemmede (LOV-1988-06-10-48,§1)

2. Personer med utviklingshemming skal så langt som mulig kunne leve og bo selvstendig og ha en aktiv og meningsfylt tilværelse i fellesskap med andre.
3. Avvikle institusjonsomsorgen for mennesker med utviklingshemming og utvikle alternative tilbud.

St. meld. nr. 40 (2002-2003) Nedbygging av funksjonshemmende barrierer understreket at politikken rettet mot personer med utviklingshemming består av de samme generelle strategier, mål og tiltak som politikken for andre personer med nedsatt funksjonsevne. Det er økt vekt på menneskerettigheter, likestilling og deltakelse. I stortingsmeldingen ble Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming (NAKU) foreslått etablert for å *"bidra til utvikling av det faglige grunnlaget for å skape gode levekår for personer med utviklingshemming"*.

Det skjedde en positiv utvikling i forbindelse med reformen både på boligsiden og når det gjelder tjenesteyting på ulike områder. Betydelige samfunnsressurser ble satt inn for å bedre levekår og livssituasjonen til mennesker med utviklingshemming. Parallelt med dette skjedde det en styrking av lovgrunnlaget for tjenestene og lovgivningen for å motvirke bruk av tvang og makt overfor mennesker med utviklingshemming. Men det er etter hvert reist kritikk om at utviklingen noen steder til dels er stoppet opp og at det ikke er uvanlig at man har falt tilbake til gammel institusjonstankegang og institusjonspraksis. Det er eksempler på at folk ikke får innflytelse over hvem de skal dele bofellesskap med, og at tjenester ytes til bofellesskapet som kollektiv, ikke til det enkelte menneske. Det er videre hevdet at segregeringen øker på enkelte samfunnsområder, for eksempel i skolen. Å inkludere mennesker med utviklingshemming i vanlig arbeidsliv byr på store

utfordringer. Bakgrunns materialet⁴ og drøftingene på en konferanse som Statens råd for funksjonshemmede arrangerte høsten 2007 etter oppdrag fra berørte departementer⁵ gir grunnlag for å konkludere med at det er god grunn til å holde høy bevissthet på å videreføre verdiene fra reformen.

Antidiskrimineringspolitikken har fått et løft gjennom diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, som trådte i kraft 1. januar 2009, gjennom den nye plan- og bygningsloven, den nye handlingsplanen for tilgjengelighet og universell utforming, nasjonal transportplan og FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne.⁶ Norge har undertegnet FN-konvensjonen og norsk politikk er i all hovedsak i samsvar med den. I Prop 106 S (2011-2012) har regjeringen foreslått for Stortinget at konvensjonen skal ratifiseres i forbindelse med at den nye vergemålsloven trer i kraft. Hvis Stortinget slutter seg til dette, vil ratifikasjon kunne skje sommeren 2013. Vi vil være bundet av konvensjonen 30 dager etter ratifiseringen.

⁴ Bl.a. Helsedirektoratets rapport " Vi vil, vil vil, men får vi det til? Levekår, tjenestetilbud og rettsikkerhet for personer med utviklingshemming"

http://www.shdir.no/vp/multimedia/archive/00017/IS-1456_17307a.pdf

⁵ Referat og innlegg fra konferansen finnes på

http://www.shdir.no/srff/vi_er_ikke_i_m_l__men_vi_skal_f__det_til___79969

⁶ http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/nedsatt_funksjonsevne/fn-konvensjon-om-rettighetene-til-mennes.html?id=511768

Hva inneholder informasjons- og utviklingsprogrammet?

Programmet inneholder fire hovedmål og skal bidra til å sikre rettighetene til mennesker med utviklingshemmingshemming. Mange av enkelttiltakene gjelder også andre mennesker med særlige behov for tilrettelegging.

De fire hovedmålene er:

1. Skape større bevissthet på politisk, administrativt og faglig nivå, både sentralt og lokalt, om gjeldende politikk og relevant lovgivning for mennesker med utviklingshemming.
2. Videreutvikle politikken og formidle kunnskap om gode praktiske løsninger på alle aktuelle områder.
3. Bidra til systematisk innsamling av data om levekår som kan belyse i hvilken grad man når målene for politikken for mennesker med utviklingshemming og innsatsen innen ulike tjenestegrener.
4. Styrke utdanning, fagutvikling, forskning og veiledning av tjenesteytterne.

Målgrupper for programmet er:

- politikere på ulike forvaltningsnivåer,
- kommunale og statlige beslutningstakere på administrativt nivå,
- tjenesteytere for mennesker med utviklingshemming,
- utdanningsinstitusjoner
- spesialisthelsetjenesten,
- kompetansemiljøer
- fylkesmannsembetene,
- andre tilsynsmyndigheter

- ombudene,
- samt mennesker med utviklingshemming og deres pårørende

Mange av tiltakene som presenteres her er allerede satt i verk. Vi tar dem med for å vise mer av helheten i departementenes arbeid. God politikk på dette området er resultatet av innsats over mange år.

Mennesker med utviklingshemming er enkeltpersoner med sine egne ønsker og forutsetninger for å leve sine egne liv. Det er en viktig oppgave for politikere,

administratorer og tjenesteytere å sørge for at rettighetene til ethvert menneske med utviklingshemming blir respektert. Første del av informasjons- og utviklingsplanen er derfor tiltak for å skape større bevissthet på politisk, administrativt og faglig nivå, både sentralt og lokalt, om gjeldende politikk for mennesker med utviklingshemming.

I dette arbeidet inngår også å skape oppmerksomhet og debatt om levekårene og livssituasjonen til mennesker med utviklingshemming.

Neste del er videreutvikling av den praktiske politikken og formidling av kunnskap om gode praktiske løsninger på viktige områder: Selvbestemmelse og brukerinnflytelse, bolig, helse- og omsorgstjenester, barnehage, skole/utdanning, arbeidsliv, fritid, kriminalomsorgen, informasjons- og kommunikasjonsteknologi, og tjenester på tvers. Mangelfull kunnskap kan være en like viktig hindring som dårlige holdninger.

Systematisk innsamling av data om levekår er viktig for å følge med i om inten-

sjonene i reformen blir gjennomført i praksis. Tredje del av programmet skal bidra her.

Tjenesteytneres arbeid er særlig viktig for å bidra til at mennesker med utviklingshemming kan få et godt liv. Fjerde del av planen er ulike tiltak for å styrke tjenesteytneres forutsetninger for å gjøre en god jobb.

BLD har ansvaret for koordinering av arbeidet med gjennomføring av programmet.

Utredning og stortingsmelding om levekår og tiltak for mennesker med utviklingshemming

På bakgrunn av Stortingets behandling av representantforslag om å nedsette et offentlig utvalg for å følge opp ansvarsreformen for psykisk utviklingshemmede har besluttet regjeringen at BLD i samarbeid med andre berørte departementer skulle gjennomføre en intern utredning som vurderer resultatene av ansvarsreformen fra 1991 og levekårssituasjonen for brukere og pårørende. Videre besluttet regjeringen å legge fram en stortingsmelding om saken. BLD koordinerer arbeidet.

Utredningen er gjort i samarbeid mellom berørte direktorater. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet koordinerte arbeidet. Berørte organisasjoner, fagmiljøer og departementer medvirket i arbeidet.

Utredningen dannet utgangspunktet for et høringsnotat som skal brukes i arbeidet med meldingen. Det ble sendt ut 22. mars 2013 . Høringsfristen er 6. mai. Høringsbrevet og høringsnotatet finnes på BLDs nettsider: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/hoyringar/hoeringsdok/2013/horing---levekar-og-tiltak-for-mennesker.html?id=720663>.

Direktoratenes rapport, "Slik har jeg det i dag – Rapport om levekår for personer med utviklingshemming" finnes på Bufdirs nettsider:

[http://www.bufetat.no/Documents/Bufetat.no/Bufdir/Sosial Inkluderings/Rapport Utviklingshemmede NY.pdf](http://www.bufetat.no/Documents/Bufetat.no/Bufdir/Sosial%20Inkluderings/Rapport%20Utviklingshemmede%20NY.pdf)

Det tas sikte på å legge fram stortingsmeldingen i løpet av 2013.

Aktivitetsplan for 2010 - 2013

1. Større bevissthet på politisk, administrativt og faglig nivå, både sentralt og lokalt, om gjeldende politikk og relevant lovgivning for mennesker med utviklingshemming

Mennesker med utviklingshemming har rett til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet. Tilrettelegging for at mennesker med utviklingshemming skal kunne bruke denne rettigheten krever innsats både på politisk, administrativt og faglig nivå, både sentralt og lokalt. Aktørene på alle nivåer må derfor være seg bevisst hvilke retningslinjer og lovbestemmelser som gjelder.

BLD vil invitere til regelmessige møter mellom politisk ledelse, interesseorganisasjoner og sentrale fagorganisasjoner for å drøfte utviklingen på området.

BLD inviterte i samarbeid med andre departementer og Bufdir interesseorganisasjonene, ansattes organisasjoner og andre berørte organisasjoner til en serie med 5 regionale *møter med kommunene*. Målet med disse møtene var å informere om politikken for mennesker med utviklingshemming og drøfte utformingen av den praktiske politikken og problemer som tjenestemottakerne og kommunene opplever.

BLD har også informert *de fylkeskommunale og kommunale rådene* for personer med nedsatt funksjonsevne om politikken på området. Dette har

forhåpentligvis lagt et grunnlag for større bevissthet om livssituasjonen og behovene til mennesker med utviklingshemming.

Det er det offentliges ansvar å sikre at den enkelte får sine rettigheter oppfylt.

Politikken må preges av respekt for menneskerettighetene. Mennesker med utviklingshemming og deres pårørende og hjelpeverger kan også selv stille krav. Det er ikke alltid enkelt verken for mennesker med utviklingshemming eller deres pårørende å oppfatte hvilke rettigheter de har. God og tidlig informasjon om dette er derfor viktig. Helsedirektoratet har utgitt *informasjonsheftet: "Barn og unge med nedsatt funksjonsevne – hvilke rettigheter har familien?"*⁷ og "Håndbok om helse- og sosialtjenesten i kommunene"⁸.

BLD har gitt økonomisk og faglig støtte til 3 hefter med lettlest informasjon om rettigheter, særlig beregnet på mennesker med utviklingshemming.

Heftet *"Retten til å være med – Mennesker med utviklingshemming skal IKKE diskrimineres"*

gir informasjon for mange viktige samfunnsområder. Det er utgitt av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Det kan lastes ned eller bestilles kostnadsfritt fra direktoratets nettsider.⁹ Heftene "FN konvensjonen om rettig-

⁷ http://www.helsedirektoratet.no/publikasjoner/faktahefter/barn_og_unge_med_nedsatt_funksjonsevne___hvilke_rettigheter_har_familien__27410

⁸ http://www.helsedirektoratet.no/publikasjoner/faktahefter/h_ndbok_om_helse__og_sosialtjenesten_i_kommunen__bokm_l__294734

⁹ <http://portal.isave.no/mrm/customerpages/bufdir/default.aspx>

hetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne" og "*Du har rett*" handler begge om FN-konvensjonen. "*Du har rett*" er laget på at det skal kunne brukes også av barn uten utviklingshemming. Begge heftene blir utgitt av Bufdir i 2013 og vil kunne bestilles fra direktoratets nettsider.

*Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemning (NAKU)*¹⁰ har en sentral rolle som kunnskapsformidler. Kompetansemiljøets hovedoppgave er å utvikle det faglige grunnlaget for å skape gode levekår for mennesker med utviklingshemming. Hovedmålgruppen for dette arbeidet er ansatte i kommunene og spesialisthelsetjenestene som yter tjenester til mennesker med utviklingshemming. Kompetansemiljøet skal bidra til at kommunalt ansatte kan dra nytte av erfaringer i andre kommuner, av faglig veiledning i nettverk og av tilgang på forskning og fagutvikling ved høyskoler og universitet.

Organisasjoner for og av personer med utviklingshemming er viktige aktører i den offentlige debatt. Dialog med departementene og statsstøtten bidrar til dette.

*Stiftelsen SOR (Samordningsrådet for arbeid for mennesker med utviklingshemning)*¹¹ har i mange år hatt tilskudd fra staten til sitt arbeid med å stimulere til sosialpolitisk debatt om situasjonen til mennesker med utviklingshemming og til å arbeide med selvbestemmelse og holdningsarbeid.

Instruks for bestilling: Du går til «Nedsatt funksjonsevne» i venstre menyen. Deretter klikker du på «Levekår» rett under teksten «Nedsatt funksjonsevne». Du kan enten skrive ut pdf-filen eller bestille heftet gratis hos «Andvord».

¹⁰ <http://www.naku.no/>

¹¹ <http://www.samordningsradet.no/>

SOR driver også kunnskapsformidling gjennom kurs, konferanser, nettsider og tidsskrift.

Fylkesmannen skal arbeide for at Stortingets og regjeringens vedtak, mål og retningslinjer blir fulgt opp. På vegne av flere departementer utfører fylkesmannen en rekke forvaltningsoppgaver i forhold til kommuner og enkeltpersoner, og er klage- og tilsynsmyndighet. Fylkesmannen skal bl.a. arrangere kurs og konferanser og gi råd og veiledning til kommunene for å bedre rettssikkerheten for personer med psykisk utviklingshemming.

Fylkesmannen har for eksempel særlige oppgaver knyttet til *Omsorgsplan 2015*¹² for å møte særlige utfordringer i utviklingen av helse- og sosialtjenesten. Det er store utfordringer knyttet til at det blir stadig flere eldre, nye brukergrupper, knapphet på omsorgsytere, økende behov for medisinsk og tverrfaglig oppfølging, aktiv omsorg mv. Fylkesmennene har ansvar for å følge opp helse- og omsorgstjenestelovens bestemmelser som regulerer bruk av tvang overfor mennesker med utviklingshemming.

2. Videreutvikle politikken og formidle kunnskap om gode praktiske løsninger

Gjennomføring av politikken er også et spørsmål om gode praktiske løsninger. Har vi dem ikke, må de lages. Og de vi har, må gjøres kjent slik at de kan inspirere andre. Nedenfor følger tiltak av begge typer.

¹² http://www.regjeringen.no/Upload/HOD/Vedlegg/Omsorgsplan_2015/sartrykk_omsorgsplan_2015.pdf

Selvbestemmelse og brukerinnflytelse

Å legge til rette for økt selvbestemmelse er en viktig del av arbeidet for et selvstendig liv.

I praksis har det vist seg at mange utviklingshemmede ikke gis reelle valg. Et viktig virkemiddel for å endre på dette er å *påvirke holdninger*. Berørte departementer vil legge vekt på dette i sitt arbeid med å skape større bevissthet om gjeldende politikk og relevant lovgivning for mennesker med utviklingshemning. Innsatsen her skal rettes mot både politisk, administrativt og faglig nivå, sentralt så vel som lokalt.

Informasjon til beslutningstakere og tjenesteytere om *viktige prinsipper* for den enkelte tjenestemottakerens selvbestemmelse vil bli innarbeidet i nytt informasjonsmaterieil til helse og omsorgstjenesteloven. Annet relevant informasjonsmaterieil utgitt av Helsedirektoratet vil også bli revidert.

For å fremme selvbestemmelse og brukerinnflytelse er det viktig at informasjon er lettlest og tilrettelagt for mennesker med skrive- og lesevansker. Staten har i lang tid gitt flere millioner kroner hvert år i tilskudd til *lettlest-avisen "Klar tale"*¹³.

Et viktig tiltak for selvbestemmelse er å gi mennesker med utviklingshemning den støtte de trenger for å kunne bruke sin rettslige handleevne. FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne slår fast at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rettslig handleevne på lik linje med andre, på alle livets områder. *Den nye vergemålsloven* er

¹³ <http://www.klartale.no/>

tilpasset konvensjonens krav. Den ble vedtatt i mars 2010.. Justis- og beredskapsdepartementet tar sikte på at den skal settes i kraft fra 1. juli 2013.

Etter denne loven skal et vergemål alltid tilpasses det enkelte mennesket og aldri gå lengre enn nødvendig. Respekten for enkeltmenneskets integritet, dets ønsker og meninger står sentralt. Formålet med loven er blant annet å øke kvaliteten på vergeordningen og bedre vergenes kompetanse slik at mennesker med nedsatt funksjonsevne får bedre bistand. Loven inneholder også nye regler om adgang til å frata mennesker den rettslige rådgivningen på nærmere bestemte områder, bl.a. der dette er nødvendig for å sikre at personen ikke blir utnyttet av andre. Justisdepartementet vil få laget informasjon rettet mot personer som har behov for verge.

Prosjekt medborgerskap er et av NAKUs bidrag for å fremme full deltakelse for alle i samfunnet. Prosjektet har fokus på situasjonen til mennesker med utviklingshemming i den enkelte kommune og henvender seg til kommunene, ansatte i helse-, sosial-, skole- og NAV-sektoren, politikere, lag og foreninger, frivillige organisasjoner, næringsliv, mennesker med utviklingshemming, deres pårørende o.a. Disse møtes i et åpent forum hvor to prosessveiledere leder arbeidet med å evaluere dagens situasjon, for i neste omgang å bidra med konkrete forslag til justeringer og forbedringer innen kommunenes tålegrense og rekkevidde. Se nærmere i NAKUs rapport av 7. februar 2010 "Prosjekt Medborgerskap" (<http://naku.no/node/306>). Arbeidsmetodikken som er utarbeidet i dette prosjektet, videreføres i NAKUs arbeid som kompetansemiljø.

Bolig

Ansvarsreformens mål var å ivareta retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet, med de samme valgmuligheter som andre – også retten til å velge hvordan du vil bo. Det enkelte menneske skal kunne bo slik hun eller han selv ønsker, enten ønsket er å kjøpe bolig, leie bolig, bo for seg selv eller bo sammen med andre. I forbindelse med ansvarsreformen la et samlet Storting til grunn at det ikke skal bygges opp en kommunal særromsorg. I stedet ønsket Stortinget å satse på fleksible ordninger tilpasset den enkelte. Det ble understreket at boliger som kommunen tilbyr, ikke skal ha institusjonskarakter. Dette er fortsatt en føring fra staten.

Vi har fortsatt utfordringer på boligområdet. Det er viktig å legge til rette for at det enkelte menneske får bo slik hun eller han selv ønsker. Også personer med psykisk utviklingshemming skal ha *ulike* tilbud, ikke bare kollektiv eller *spesielle* boliger for brukere av sosial- og helsetjenester. Ingen skal være nødt til å dele leilighet eller kollektivbolig med folk de ikke ønsker å bo sammen med.

Våren 2012 gjennomførte FAFO på oppdrag fra Kommunal- og regionaldepartementet, en undersøkelse av hvilke faktorer som kommunene legger vekt på når de skal etablere samlokaliserte boliger og bofelleskap for personer som trenger ulike oppfølgingstjenester: [Samlokaliserte boliger og store bofelleskap \(pdf\)](#). Rapporten inneholder også informasjon om kommunenes erfaringer med slike boligtilbud.

I rapporten pekes det på at størrelsen på prosjektene, utforming av bygningene, plasseringen i lokalsamfunnet og beboersammensetning er viktige faktorer for å sikre integrering og normalisering av beboerne. Videre er tje-

nesteutøvelse og kvalitet på tjenestene, sammensetning av beboere i boligtilbudene, den enkelte brukers mulighet til å velge hvor vedkommende skal bo og vedkommendes tilgang på arbeid og aktivitet på dagtid med på å avgjøre om bofellesskap eller samlokaliserte boliger vil fungere som gode boligløsninger for beboerne.

På bakgrunn av funnene i rapporten og signaler som har kommet tidligere, har Husbanken gitt tydeligere føringer om kvalitet og utforming for samlokaliserte boliger og bofellesskap i sitt regelverk. Ved framskaffelse av samlokaliserte boliger er det viktig at disse ikke får et institusjonsliknende preg. Antall boenheter som lokaliseres sammen må ikke være for stort, og de bør plasseres i ordinære bomiljøer slik at prinsippene om normalisering og integrering oppfylles. Det er en forutsetning for å få tilskudd at ulike grupper ikke samlokaliseres på en uheldig måte.

Personer med funksjonsnedsettelse, eller andre med behov for å motta tjenester i hjemmet, er ingen ensartet gruppe. Ønsker og behov er forskjellige fra person til person. Det er derfor viktig at kommunene har et differensiert tilbud til målgruppen. Det bør være en god dialog mellom kommunen, beboer og pårørende for å finne en løsning tilpasset den enkeltes ønsker og behov. Samtidig må også kommunenes ressursituasjon og hensynet til ansatte være en del av vurderingen som gjøres.

Anskaffelse av bolig krever ikke nødvendigvis medvirkning fra kommunen.

Men-

nesker med utviklingshemning kan kjøpe eller leie bolig på samme måte som alle andre. Foreldre kan bidra økonomisk og praktisk som for andre barn. Retten til tjenester, både type og omfang, fastsettes ut fra en vurde-

ring av den enkeltes behov. Det gjelder enten boligen er anskaffet på egen hånd eller med bistand fra kommunen. Husbanken har finansieringsordninger for både ordinære boliger (selveierboliger, borettslagsboliger og utleieboliger) og for omsorgsboliger. Bl.a. gir Husbanken tilskudd til vanskeligstilte på boligmarkedet slik at den enkelte kan få råd til å skaffe seg egen bolig. Det er laget informasjonsmateriell med eksempler på hvordan mennesker med utviklingshemming har fått sin egen bolig finansiert av Husbanken og hvordan praktiske tjenester er organisert¹⁴.

Se nærmere i Kommunal- og regionaldepartementets stortingsmelding om boligpolitikken: Meld. St. 17 (2012-2013) Byggje - bu - leve (<http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meldst-17-20122013.html?id=716661>). Meldingen ble lagt fram 8. mars 2013.

Se også informasjon på Husbankens hjemmesider:

http://www.husbanken.no/omsorgsboliger/styrket-innstas-for-integritet-og-normalisering/?sc_campaign=684CB1F9565D4DA6A0ACEEE33F0B2399

Helse- og omsorgstjenester

Mange har særlige hjelpebehov på grunn av sin utviklingshemning. Kommunen har etter helse- og omsorgstjenesteloven *plikt til å gi tjenester* til personer som ikke kan dra omsorg for seg selv eller som er avhengig av

¹⁴ Boka "Veien fram til egen bolig" og lettestversjonen "Sjef i egen bolig" ble utgitt av Norsk forbund for utviklingshemmede (NFU) i 2009. De er laget i samarbeid mellom Husbanken og NFU. Trykt versjon kan kjøpes fra NFU. Finnes også som e-bøker:

<http://www.husbanken.no/Venstremeny/bibliotek/~//media/E065D75F46464593A95567255BAFDA3F.a shx>,

<http://www.husbanken.no/Venstremeny/bibliotek/~//media/3F94489A1D9346A888D06DF646394707.a shx>

praktisk og personlig hjelp for å greie dagliglivets gjøremål. Personer som er i en slik situasjon, har *rett til kommunale tjenester*.

NAKU har utgitt en eksempelsamling som beskriver løsninger knyttet til tjenesteutforming og tjenestetilbud: "Vi vil, og vi får det til"

http://naku.no/sites/default/files/Eksempelsaml_1012_WEB_0.pdf

<http://naku.no/node/1011>

Retten til nødvendige tjenester er i prinsippet uavhengig av bosted. Tjenestene skal tilpasses brukeren, ikke omvendt. Kun i helt spesielle tilfeller kan kommunen stille vilkår om at et menneske må bo et spesielt sted for å kunne få tjenester.

Helse- og omsorgsdepartementet ba i 2010 Helsedirektoratet skaffe oversikt over praksis i saker hvor personer med psykisk utviklingshemning må flytte mot sin vilje og bruk av vilkår for å motta tjenester. Alle fylkesmenn har gitt tilbakemelding og tiltaket er avsluttet i sin nåværende form da Helsetilsynet har utarbeidet dokumentet *Adgang til å sette vilkår om flytting* (http://www.helsetilsynet.no/upload/Publikasjoner/internserien/Vedlegg_Internserien_8_2008%20.pdf). Dette er et vedlegg til *Veileder i behandlingen av klagesaker etter sosialtjenesteloven kap. 4*. (Internserien 8/2008. Statens helsetilsyn, september 2011). Denne veilederen er senere erstattet av *Veileder i behandling av klagesaker etter pasient- og brukerrettighetsloven* (Internserien 7/2012. Statens helsetilsyn, http://www.helsetilsynet.no/upload/Publikasjoner/internserien/veileder_klage_pasient_brukerrett_internserien7-2012.pdf), men vedlegget gjelder fort-

satt, jfr den nye veilederens kap. 6.8 *Endring av tjenestested – vilkår om flytting*.

En hovedutfordring er å få til god *samordning* av de ulike tjenestene den enkelte trenger. *Individuell plan* skal være et hjelpemiddel for å sikre at den enkelte får samordnede helse- og omsorgstjenester ut fra sine individuelle behov. Både tjenesteytere og ledere trenger opplæring i dette arbeidet. Helsedirektoratet har utgitt informasjon og opplæringsmateriell om individuell plan. Lettlest informasjon er utarbeidet og sendt til bl.a. brukergruppene. Se nærmere på Helsedirektoratets nettsider:

<http://www.helsedirektoratet.no/helse-og-omsorgstjenester/habilitering-rehabilitering/individuell-plan>.

Helsedirektoratet har også publisert informasjonsmateriell om koordinatorrollen og koordinerende enheter i spesialisthelsetjenesten og i kommunene. Se

<http://helsedirektoratet.no/finn/Sider/results-finn.aspx?k=koordinerende%20enheter>.

Det vises også til redegjørelse under avsnittet Tjenester på tvers.

*Helsedirektoratets kvalitetsstrategi*¹⁵ bør være retningsgivende for tjenesteutviklingen og kommunenes internkontroll. Det er en egen *forskrift om kvalitet* i pleie- og omsorgstjenestene¹⁶. Kvalitetsstrategien er en del av gjeldende regelverk og en del av de årlige styringsdokumenter.

¹⁵ http://www.helsedirektoratet.no/publikasjoner/veiledere/nasjonal_strategi_for_kvalitetsforbedring_i_sosial_og_helsetjenesten_og_bedre_skal_det_bli__2005_2015__2913

¹⁶ <http://www.lovdata.no/for/sf/ho/ho-20030627-0792.html>

Helse- og omsorgstjenester til mennesker med utviklingshemming er styrket gjennom etablering av *Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemning (NAKU)* og *Nasjonalt kompetansesenter for aldring og helse*¹⁷

På oppdrag fra Helsedirektoratet har Synovate gjennomført en spørreundersøkelse om kjennskap til og bruk av opplærings-, informasjons- og kartleggingstilbudene til SOR, Aldring og helse og NAKU. Målgruppen for undersøkelsen var ledere i kommunene, habiliteringstjenestene og fastlegene. Ett av spørsmålene var kommunenes kjennskap til NAKU. Resultatene viser at NAKU nå er langt mer kjent i kommunenes tjenesteapparat (pleie- og omsorgstjenestene).

Videre skal helse- og sosialtjenesten styrkes gjennom flere prosjekter ved disse kompetansemiljøene. Bl.a. er det utviklet e-læringsprogram og forslag til rutiner for helseoppfølging av personer med utviklingshemning. Informasjonsmateriellet vil også kunne tjene som grunnlag for opplæring av ansatte i andre sektorer.

Aldring og helse har gjennom tilskuddmidler fra Helsedirektoratet utarbeidet et helseoppfølgingsprogram for personer med utviklingshemning. Det er utviklet anbefalte rutiner og prosedyrer for ledsaging ved legebesøk for tjenesteytere og samhandlingsmodeller mellom ulike profesjoner og instanser som er involvert ved legebesøket. Det er også utarbeidet

¹⁷ <http://www.nordemens.no/>

anbefalinger til rutiner for årlige helsekontroller for personer med utviklingshemning. <http://www.nordemens.no/?PageID=3203>.

Omsorgsplan 2015 omfatter også tjenesteutvikling til personer med utviklingshemning og alle andre tjenestemottakere innen helse- og omsorgstjenestene.

Oppdrag og prosjekter som gjelder personer med psykisk utviklingshemning er:

Selvstendigjøring av unge voksne. Prosjektets hensikt og mål er å øke brukerens kompetanse og innarbeide gode rutiner for planlegging og gjennomføring av innkjøp. Skape en arena for læring, mestring og sosialt samvær.

Lettere når jeg er aktiv. Et aktivt liv ut fra egne ønsker og betydningen av sunt kosthold for personer med utviklingshemning.

"Bruker spør bruker" - brukerundersøkelse for utviklingshemmede. Som et ledd i arbeidet med kvalitetssikring av hjemmetjenestene har Bærum kommune utviklet og gjennomført en brukerundersøkelse blant brukere med utviklingshemning.

Rapporter fra disse prosjektene finnes på nettsidene til *Utviklingssenter for sykehjem og hjemmetjenester* (<http://www.utviklingssenter.no/>).

NAKU har utviklet et *opplæringsprogram* som skal heve kompetansen hos tjenesteytere til personer med utviklingshemning. Materialet tar opp sentra-

le sider ved helsetjenesten, helse generelt, helseforebyggende tiltak og helsesvikt med gjennomgang av noen aktuelle sykdommer. Programmet ble åpnet av helse- og omsorgsministeren og er lagt ut til gratis benyttelse på NAKUs hjemmeside.

NAKU arbeider også med å fremskaffe kunnskaper og erfaringer knyttet til samhandlingsreformen.

Videre skal NAKU revidere rapport om *Helseoppfølging av personer med utviklingshemning* (2007).

Omsorgstjenesten har et forholdsvis stort innslag av arbeidstakere uten formell helse- og sosialfaglig utdanning. Gjennom *Kompetanseløftet 2015*¹⁸ arbeides det bl.a. for å øke andelen tjenesteutøvere med formell utdanning, større faglig bredde og styrking av lederkompetansen. Vernepleierne har spesialkompetanse for arbeid med mennesker med utviklingshemming. Målet er å sikre kvalitativt bedre tjenester.

Det har vært en sterk vekst i sysselsatte og årsverk i omsorgstjenestene i perioden 2005 til 2010. Andelen med relevant utdanning i brukerrettet pleie- og omsorgstjeneste var i 2010 72,5 prosent. Andelen med høyere utdanning øker mest og var på i overkant av 31 prosent i 2010. Andelen vernepleiere var på 17,0 prosent i 2007 mens den var steget til 18,6 prosent i 2010. Vi viser for øvrig til årsrapporten for 2010 for Omsorgsplan 2015 som ligger på Helsedirektoratets hjemmesider:

18

http://www.helsedirektoratet.no/personell/kompetanseloftet_2015/rekruttering_for_fremtidens_omsorgstjeneste_404674 http://www.helsedirektoratet.no/personell/kompetanseloftet_2015/

<http://helsedirektoratet.no/Om/nyheter/Sider/arsrapport-2010-for-omsorgsplan-2015.aspx>. Nyere tall kommer i årsrapporten for 2012.

Livsløpsoverganger (barn/ung-voksen-eldre) er ikke alltid godt nok ivare tatt.

Utfordringene her er tatt opp i Helsedirektoratets handlingsplan for habilitering av barn og unge (2009)¹⁹. I spesialisthelsetjenesten arbeider voksenhabiliterings tjenesten med å bedre samarbeidet med barnehabiliteringstjenesten, bl.a. ved lederkonferanser og rutiner for ansvarsoverføring ved overgang mellom tjenestene i forbindelse med slike livsfaseoverganger. Utviklingshemming og aldring er et satsningsområde ved Nasjonalt kompetansesenter for aldring og helse.

Helsedirektoratet og Utdanningsdirektoratet arbeider nå med en veileder om samarbeid i habilitering av barn og unge. Veilederen har et klart fokus på livsfaser og livsfaseoverganger. Veilederen forventes ferdig i første halvdel av 2013.

Verktøyene som ligger i Helse- og omsorgstjenesteloven og Samhandlingsreformen skal ivareta livsløpsoverganger. Det er ikke igangsatt egne tiltak for personer med psykisk utviklingshemming som gruppe.

Livsløpsovergangene

skal ivaretas individuelt for den enkelte med behov for gode tilpasninger — dette ligger allerede i gjeldende regelverk.

¹⁹ http://www.helsedirektoratet.no/habilitering_rehabilitering/publikasjoner/handlingsplan_for_habilitering_av_barn_og_unge_548974

Status for det *psykiske helsetilbudet* til personer med utviklingshemning ble beskrevet i NAKUs rapport *Utviklingshemning og psykiske helsetjenester* (2008).

([Utviklingshemning og psykiske helsetjenester | Naku.](#)) Kompetansen mht psykiske lidelser hos mennesker med utviklingshemning skal styrkes. NAKU har ansvaret for et nasjonalt fagnettverk som utvikler og formidler forsknings- og fagkunnskap om psykiske lidelser hos personer med utviklingshemning.

Helsedirektoratet har regelmessige møter med barne- og voksenhabiliteringstjenesten hvor temaet psykisk helse og utviklingshemning drøftes, bl.a. i forbindelse med habiliteringstjenestenes rolle når de bistår kommunene i spørsmål om bruk av makt og tvang.

Nordlandssykehuset fikk i 2011 gjennom Helsedirektoratets tilskuddordninger (kap 733.79) midler til å kartlegge og oppsummere hvilke problemstillinger som er viktige for å få til et godt tilbud personer med utviklingshemning med store adferdsavvik og/eller psykiske lidelser.

Helsedirektoratet forvalter tilskuddordning som retter seg mot mennesker med sammensatte lidelser, inkludert utviklingshemning og kognitiv svikt. Målgruppene for tilskuddordningen beskrives i rapport IS 1554 — Mennesker med alvorlige psykiske lidelser og behov for særlig tilrettelagt tilbud.

(<http://www.helsedirektoratet.no/publikasjoner/mennesker-med-alvorlige-psykiske-lidelser-og-behov-for-serlig-tilrettelagte-tilbud/Sider/default.aspx>).

Forebyggende tiltak og trivsel skal få større oppmerksomhet i utviklingen av helse- og omsorgstjenester. Helsedirektoratet skal, som et ledd i handlingsplanen for barn og unge, lage en oversikt over gode eksempler på forebyggende tiltak. Fylkesmennene skal som en del av embetsoppdraget for 2010 følge opp utvikling av helse- og sosialtjenestene med fokus på forebyggings-, utviklings- og trivselsmål. Kosthold, ernæring, aktivisering og kulturtilbud vil inngå.

Helsedirektoratet har laget et eksempelhefte: "Overskudd og trivsel for alle" (**IS-1886**). I dette eksempelheftet har man funnet fram til kommuner og helseforetak som jobber med helsefremmende og forebyggende tiltak rettet mot barn og unge med funksjonsnedsettelse.

(<http://www.helsedirektoratet.no/publikasjoner/overskudd-og-trivsel-for-alle-helsefremmende-og-forebyggende-arbeid-for-barn-og-unge-med-funksjonsnedsettelse/Sider/default.aspx>.)

Å øke satsning på det helsefremmende og forebyggende arbeid for barn og unge voksne med funksjonsnedsettelse er et av flere tiltak i handlingsplan for habilitering av barn og unge, **IS-1692**.

(<http://www.helsedirektoratet.no/publikasjoner/handlingsplan-for-habilitering-av-barn-og-unge/Publikasjoner/handlingsplan-for-habilitering-av-barn-og-unge.pdf>). Handlingsplanen er en del av den nasjonale strategien for habilitering og rehabilitering.

Helse- og omsorgstjenesteloven kapittel 9 gir hjemmel for å bruke tvang i forbindelse med tjenesteytingen for å *hindre at mennesker med utviklingshemming utsetter seg selv eller andre for vesentlig skade*. Andre tiltak skal være prøvd først, og kommunen plikter å sørge for at forholdene legges til rette for minst mulig bruk av tvang og makt. I embetsoppdraget for 2010 ble fylkesmennene pålagt å samarbeide med kommunene om planmessig kompetanseheving i saker med vedtak om tvang. De kan bl.a. bruke tilskuddmidler fra Kompetanseløftet 2015. Målet er at antallet dispensasjoner fra kompetansekravene til ansvarlige for tvangstiltak reduseres. Årlig rapporteres det på dispensasjonssaker fra Fylkesmennene som har som oppgave gjennom embetsoppdraget å følge med og bistå kommunen slik at antall dispensasjonssøknader blir færre gjennom stimulering til økt tilfang på personell som fyller kompetansekravet. *Voksenhabiliteringstjenestene* i spesialisthelsetjenesten yter omfattende veiledning til personell i kommunene i bruk av makt og tvang.

Helsedirektoratet har utgitt *prioriteringsveileder* for habilitering av barn og unge i spesialisthelsetjenesten og prioriteringsveileder for habilitering av voksne spesialisthelsetjenesten. Disse omtaler også juridiske spørsmål knyttet til habiliteringstjenestens behandling av henvisninger, bl.a. etter helse- og omsorgstjenesteloven kap. 9.

Barnehage

Barnehagen har en viktig oppgave knyttet til tidlig innsats og inkludering. Med tidlig innsats menes både et god pedagogisk tilbud fra barna er små, og at problemer forebygges eller løses tidlig i utdanningsløpet. Tidlig og god hjelp til barn som av ulike grunner trenger ekstra oppfølging kan bidra til å forebygge senere vansker og sosial ulikhet. St.meld. nr. 16 (2006–

2007) ... og ingen sto igjen introduserte "tidlig innsats" som en nøkkel i arbeidet med å fange opp og følge opp de som trenger særskilt hjelp og støtte. Barnehagene er i så måte en helt sentral arena med det mål å "fremme demokrati og likestilling og motarbeide alle former for diskriminering" (jf. barnehageloven § 1).

Personalets faglige og personlige kompetanse er barnehagens viktigste ressurs og en forutsetning for at barnehagen skal være en god arena for omsorg, lek, læring og sosial utjevning. I st. meld 41 *Kvalitet i barnehagen* skisseres ulike tiltak for å styrke personalets kompetanse. Blant annet er det et mål at andelen ansatte med barnehagefaglig og barnefaglig kompetanse i barnehagen økes, nyutdannede skal tilbys veiledning og satsing på kompetansetiltak og etter- og videreutdanningstilbud for alle grupper ansatte i barnehagen videreføres. I den nye rammeplanen for barnehagelærerutdanningen²⁰ presiseres det at studenten ved endt løp skal kunne "identifisere særskilte behov hos enkeltbarn, og på bakgrunn av faglige vurderinger raskt iverksette tiltak" (side 3).

Prosjektet GLØD utarbeider en nasjonal kompetansestrategi for blant annet å øke kompetansen til alle ansatte i barnehagen. Kompetansestrategien vil bli lagt fram sammen med meldingen om Framtidas barnehage i 2013. Eterspørselen etter kompetanse på barn med spesielle behov er klar i sektoren. En undersøkelse fra Trøndelag Forskning og Utvikling²¹ viser at cirka 50 prosent av styrere og cirka 60 prosent av pedagogiske ledere mener det er "stort behov" eller "svært stort behov" for kompetanseheving på området

²⁰ http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/lover_regler/forskrifter/2012/nasjonal-forskrift-om-rammeplan-for-barn.html?id=684087

²¹ Rapport 2012:1 Kompetansebehov i barnehagen. <http://www.tfou.no/default.asp?publikasjon=190>

"barn med spesielle behov." I perioden fra barnehageåret 2001/ 2002 til 2010/2011 hadde man nesten en dobling i antall barn under opplæringspliktig alder som fikk spesialpedagogisk hjelp (fra 3194 til 6085). En av grunnene til dette kan være at flere barn i dag nettopp går i barnehage og at flere derfor blir oppdaget og får hjelp tidligere.²²

*Strategi for kompetanseutvikling i barnehagesektoren 2007 – 2010*²³ (forlenget ut 2011) hadde som mål å videreutvikle barnehagen som lærende organisasjon med et aktivt forhold til kompetanseutvikling. Denne videreføres og utvikles med satsningen *Vennskap og deltakelse - Kompetansesatsing 2012*. I Udirs beskrivelser heter det her at " barnehagenes bevisste og kontinuerlige arbeid med verdier som vennskap og tilhørighet, toleranse og mangfold, inkludering og deltakelse er avgjørende for å nå målet om et barnehagetilbud av høy kvalitet for alle barn."²⁴ Det er med andre ord kontinuitet i arbeidet med inkludering i barnehagene og i 2013 vil Kunnskapsdepartementet legge frem en ny helhetlig kompetansestrategi for alle ansatte i sektoren.

I Meld. St. nr. 18 (2010–2011) Læring og fellesskap foreslo Kunnskapsdepartementet å overføre reguleringer knyttet til spesialpedagogisk hjelp og tegnspråkopplæring fra opplæringsloven til barnehageloven. En plassering av bestemmelsen i barnehageloven vil gi en juridisk sett bedre løsning si-

²² NOU 2012:1 Til barnas beste.

<http://www.regjeringen.no/pages/36790766/PDFS/NOU201220120001000DDDPDFS.pdf>

²³ http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/rapporter_planer/planer/2007/kompetanse-i-barnehagen-.html?id=458353

²⁴ www.udir.no/Barnehage/Pedagogikk/Vennskap-og-deltakelse---Kompetansesatsing-2012/Vennskap-og-deltakelse---Kompetansesatsing-2012-/

den barnehageloven da vil regulere alle pedagogiske tilbud til barn under opplæringspliktig alder.²⁵ Videre har Kunnskapsdepartementet gitt Udir i oppdrag å videreutvikle *Veileder til opplæringsloven om spesialpedagogisk hjelp og spesialundervisning*. Veilederen skal bidra til å nå det politiske målet at spesialpedagogikk skal bli bedre forankret i barnehagen og at omfanget av spesialundervisning skal snus fra å være størst på ungdomstrinnet til å bli størst på de første årstrinnene.

Skole

Det er et overordnet mål å arbeide for en inkluderende opplæring for alle. Kunnskapsdepartementet har flere generelle tiltak og strategier som skal omfatte og gagne alle elever. Et viktig prinsipp er at alle elever i grunnskolen har rett til å gå på sin lokale nærscole. Da skal skolen tilrettelegge for en inkluderende opplæring for elevene. Elever som ikke har eller som ikke kan få tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen har rett til spesialundervisning etter enkeltvedtak som kan påklages. Det skal utarbeides en individuell opplæringsplan for eleven.

Meld St. 18 (2010-2011) *Læring og fellesskap* bygger på mange av de tiltakene som ble foreslått i NOU 2009:18 *Rett til læring* (Midtlyngutvalget). Målet med meldingen er at barnehagen og skolen skal bli bedre til å fange opp og følge opp dem som trenger særskilt hjelp og støtte. Gode læringsmiljøer skal stimulere elevenes motivasjon og arbeidsinnsats. Tilpasset opplæring og tidlig innsats skal sikre størst mulig læringsutbytte. Spesialundervisning skal være en sikring for dem som ikke får tilstrekkelig utbytte av den ordi-

²⁵ NOU 2012:1 Til barnas beste, side 294.

nære opplæringen. Men skoler må bli mer bevisst på spesialundervisningens mål, varighet og resultater. Det hjelper lite å etablere et godt system for vurdering og oppfølging, om skolen i utgangspunktet har lave ambisjoner og forventninger på vegne av elevene. Lave forventninger resulterer gjerne i generelle mål og tiltak, som det blir vanskelig å evaluere effekten av.

Kunnskapsdepartementet vil, i samarbeid med relevante departementer, iverksette programmet *Vi sprenger grenser*, et tiltak for å øke forventningene, bevisstheten og kompetansen om læringen og utviklingen til elever med store sammensatte lærevansker og utviklingshemninger. Målgruppen for programmet er førskolelærere og lærere. *Vi sprenger grenser* skal bestå av møteplasser og materiell for kompetanseheving, erfaringsspredning og veiledning. Programmet skal være forankret i Statped og bruke ressurspersoner fra barnehager, skoler og universitets- og høgskolesektoren. Statped har bred kompetanse om barn og unge med sammensatte vansker og relasjonelle, didaktiske og kontekstuelle

Dersom barnehagen og skolen skal klare å møte mangfoldet av barn og unges egenskaper og behov, er det nødvendig med mer spesialisert og målrettet kompetanse. Det skal bygges et lag rundt læreren blant annet ved at PP-tjenesten kommer tettere på skolen og barnehagen. Kompetanseutvikling blant ansatte i barnehagen, skolen og i PP-tjenesten vil være et sentralt virkemiddel. Barnehagen og skolen skal ha god tilgang til helhetlig spesialpedagogisk støtte over hele landet. Det er blant annet derfor det statlige spesialpedagogiske støttesystemet (Statped) skal omorganiseres, slik at kommuner og fylkeskommuner skal kunne forholde seg til ett regionkontor, i stedet for til flere ulike kompetansesentre som i dag. Statped skal være en tydelig og tilgjengelig tjenesteyter av spesialpedagogisk støtte til

kommuner og fylkeskommuner. Statped gir tjenester på individ- og systemnivå, og alle kommuner og fylkeskommuner skal få likeverdig tilgang til Statpeds tjenester.

Samarbeidet med foreldre til barn med behov for særskilt hjelp og støtte skal bli bedre gjennom informasjon og samordning. Det vil bli utarbeidet en foreldreplakat som skal gi foreldre oversikt over gjeldende rettigheter og informere om betydningen av brukermedvirkning. Foreldre skal ikke selv måtte koordinere tjenester til sine egne barn.

Mennesker med utviklingshemming møter, som andre barn med nedsatt funksjonsevne, hindringer for deltakelse i skolefritidstilbudet. Kunnskapsdepartementet vil i samarbeid med andre aktuelle departementer vurdere ulike tiltak for å bygge ned disse hindringene. Elever som på grunn av funksjonshemming eller midlertidig skade eller sykdom har behov for skyss, har i dag rett til skyss til og fra skole. Fra 1. august 2010 er retten utvidet til også å gjelde til og fra skolefritidsordningen for elever som deltar i denne. Retten gjelder ikke i skolens ferier.

Utdanning av spesialpedagoger er omtalt i kapittel 4, under avsnittet Ekspertgruppen i spesialpedagogikk.

Arbeidsliv

Retten til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet krever økt mulighet for deltakelse i arbeidslivet. Arbeidsdepartementet har følgende tiltak som kan bidra til inkludering av mennesker med utviklingshemming i arbeidslivet:

Regjeringen oppnevnte i 2010 et offentlig utvalg for arbeidsrettede tiltak som også omfatter tiltaket *varig tilrettelagt arbeid*. Utvalget overleverte sin utredning NOU 2012: 6 Arbeidsrettede tiltak i februar 2012. Utvalget har foretatt en gjennomgang av skjermede virksomheters rolle og plass i arbeidsmarkedspolitikken, og har fremmet forslag til hvordan de arbeidsrettede tiltakene for personer med nedsatt arbeidsevne bør innrettes i framtiden. Utvalget har blant annet anbefalt mer bruk av tiltaksplasser i det ordinære arbeidslivet, større vekt på individuell tilpassing og en forenkling av de arbeidsrettede tiltakene. Utvalget har ikke samlet seg om én modell for de arbeidsrettede tiltakene, men foreslår tre alternative modeller. Arbeidsdepartementet har gjennomført en høring av utredningen og er nå i gang med å vurdere forslagene fra utvalget blant annet med bakgrunn i uttalelsene fra høringsinstansene.

Varig tilrettelagt arbeid (VTA) i skjermet sektor er et viktig tiltak for å inkludere mennesker med utviklingshemming og andre personer med redusert arbeids- og funksjonsevne i arbeidslivet. Målgruppen for tiltaket varig tilrettelagt arbeid er personer med 100 prosent uførepensjon. Regjeringen har bedt Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) kartlegge behovet for VTA-plasser og vil høsten 2012 følge opp rapporten. Utviklingshemmede er en utsatt og sårbar gruppe og har derfor behov for særlig beskyttelse mot blant annet seksuelle overgrep. Fra mai 2012 må derfor alle som skal ansettes i skjermede bedrifter legges frem for politiattest.

Regjeringen la i forbindelse med statsbudsjettet for 2012 fram en ny

Jobbstrategi for personer med nedsatt funksjonsevne. Strategien er forankret i den politiske plattformen for flertallsregjeringen 2009-2013. Jobbstrategien bygger

også på delmål 2 i ny IA-avtale for 2010-2013 om å øke sysselsettingen blant

personer med nedsatt funksjonsevne. Nært samarbeid med private og offentlige

virksomheter er avgjørende for å lykkes med jobbstrategien.

Virkemidlene i Jobbstrategien for personer med nedsatt funksjonsevne er rettet

mot unge med nedsatt funksjonsevne under 30 år i overgangen mellom utdanning og arbeid og som er aktuelle for det ordinære arbeidsliv. Personer med utviklingshemning som tilhører denne målgruppen, vil kunne nytte disse virkemidlene dersom det vurderes som hensiktsmessig arbeidsrettet bistand.

Regjeringen retter innsatsen mot fire barrierer som kan gjøre det vanskelig for personer med nedsatt funksjonsevne å komme i arbeid og har følgende tiltak i 2012:

- Tiltak for å redusere *diskrimineringsbarrieren*. Regjeringen arbeider med forslag til ny diskrimineringslovgivning som oppfølging av Diskrimineringslovutvalgets innstilling. Det arbeides med en revisjon av tjenestemannsloven som bl.a. omfatter regler for innkalling til intervju og eventuell ansettelse i statlig sektor.

- Tiltak for å redusere *kostnadsbarrieren*. Det er etablert et nytt forsøk med tilretteleggingstilskudd for arbeidssøkere med nedsatt arbeidsevne. Et igangsatt forsøk med funksjonsassistanse styrkes. Et igangsatt forsøk med arbeids- og utdanningsreiser blir videreført i 2012. Det er utformet nytt regelverk for bruk av mentorer for å styrke oppfølgingen av personer med nedsatt funksjonsevne ute i virksomhetene. Videre legges det opp til utvidet bruk av tilretteleggingsgarantier for å avklare hva slags støtte arbeidssøkere og arbeidsgivere kan få og når den kan være på plass. Arbeidssøkere skal få en fast kontaktperson i Arbeids- og velferdsetaten og sikres trygghet og forutsigbarhet med hensyn til hva man kan forvente av økonomisk støtte og hjelpemidler.
- Tiltak for å redusere *produktivitetsbarrieren*. Det avsettes 500 tiltaksplasser til strategiens hovedmålgruppe. Dette gir rom for økt bruk av arbeidspraksis og lønnstilskudd. Dette gir også rom for utvikling av et opplegg med bruk av mentorer for oppfølgingsformål. Videre legges det til rette for økt innsats for at flere skal fullføre videregående opplæring.
- Tiltak for å redusere *informasjons- og holdningsbarrieren*. Tiltak for å redusere *informasjons- og holdningsbarrieren*. Arbeids- og velferdsetaten styrkes med 20 nye stillinger som arbeidslivscoacher i hvert fylke knyttet til arbeidslivssentrene for blant annet å gjøre strategien kjent utad og bistå arbeidsgivere som tar inn personer fra hovedmålgruppen i virksomhetene. Videre satses det på informasjonsarbeid utad og fag- og kompetanseutvikling innad i Arbeids- og velferdsetaten. Arbeids- og velferdsetaten tilføres 20

prosjektleder- eller koordinatorstillinger som vil ha oppgaver blant annet knyttet til informasjonsarbeid og fagutvikling internt i etaten.

Strategien ses i sammenheng med bl.a. IA-samarbeidet, utformingen av ny uføretrygd og gjennomgang av hjelpemidler for funksjonshemmede. Regjeringens forslag til *ny uføreordning* ble vedtatt av Stortinget i desember 2011. De nye reglene om uføretryd som etter planen skal tre i kraft i 2015, vil legge godt til rette for å kombinere uføretrygd og arbeid også for de som har varierende arbeidskapasitet.

Regjeringen vil også vurdere tiltak som kan bidra til å redusere uføretilgangen, herunder legge til rette for yrkesdeltakelse blant personer med nedsatt arbeidsevne. Dette må ses i sammenheng med allerede iverksatte tiltak som videreføringen av IA-avtalen og innføringen av nye arbeidsavklaringspenger fra 1. mars 2010.

I NOU 2010:5 *Aktiv deltakelse, likeverd og inkludering - et helhetlig hjelpemiddeltilbud* pekes det på at personer med utviklingshemming ofte opplever liten kunnskap om deres helsetilstand, noe som fører til mangelfull oppfølging. Formidling

av hjelpemidler til personer med kognitiv svikt krever på samme måte en særskilt tilrettelegging og formidling. Både utvalget og høringsinstansene har pekt

på behovet for en forsterket innsats når det gjelder hjelpemidler og tilrettelegging i arbeidslivet. Det er også et stort behov for informasjon om ny tek-

nologi og hjelpemidler som kommer på markedet. Regjering en har i Prop. 1S (2011 – 2012) redegjort for arbeidet som er satt i gang med å vurdere nærmere noen av utvalgets forslag og vil på egnet måte komme tilbake til eventuelle forslag når det er konkludert.

NAKU arbeider nå med et forskningsarbeid på feltet arbeid, livskvalitet og helse. Det er ansatt en stipendiat som har dette som hovedoppgave.

Fritid

Rett til et selvstendig liv og til å være en del av samfunnet, med de samme valg- muligheter som andre, innebærer en aktiv og meningsfylt tilværelse også i fritiden. Kommunene har plikt til å bidra til dette, se Helse- og omsorgsdepartementets rundskriv I-5/2007 *Aktiv omsorg*²⁶.

Deltakelse i frivillige lag og organisasjoner er en viktig del av fritiden for mange mennesker. Mennesker med utviklingshemming skal også kunne gjøre dette. *NAKU* gjennomfører etter oppdrag fra Kulturdepartementet et prosjekt om tilrettelagt deltakelse i ordinære frivillige lag og organisasjoner. Målet er å øke kunnskapen og bevisstheten om mulighetene til mennesker med utviklingshemming og øke samarbeidet mellom frivillige organisasjoner og ansatte i kommunene og bydelene som arbeider med å utforme aktiviteter og tiltak.

²⁶ http://www.regjeringen.no/Upload/HOD/Vedlegg/Omsorgsplan_2015/rundskriv_I_5_2007.pdf

Kristiansand kommune har ansvar for prosjektet Fritid for alle, som omhandler ulike måter å utvikle støttekontakttjenesten. Se www.fritidforalle.no. Prosjektet som var finansiert av HOD og BLD ble avsluttet 31.12.2011. Nettstedet www.fritidforalle.no er videreført med oppdatert informasjon og gode eksempler.

*Helsedirektoratet har utgitt heftet *Før og etter skoletid - integrering, inkludering, segregering eller rett og slett gode løsninger? Fire eksempler på lokale modeller for organisering av tilbud før og etter skoletid for elever med nedsatt funksjonsevne.* (IS-1672, <http://www.helsedirektoratet.no/publikasjoner/for-og-etter-skoletid-integrering-inkludering-segregering-eller-rett-og-slett-gode-losninger/Publikasjoner/for-og-etter-skoletid-integrering-inkludering-segregering-eller-rett-og-slett-gode-losninger.pdf>.)*

Høgskolen i Bergen har på oppdrag fra Helsedirektoratet utarbeidet et nettbasert opplæringsprogram, "Fritid med mening", som er distribuert til alle landets kommuner. Opplæringsprogrammet er tenkt å være et tiltak i forbindelse med satsing på rekruttering av frivillige og støttekontakter. (<http://www.fritidmedmening.no/>.)

*Kunnskapsdepartementet ved Vox, Kulturdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet støtter prosjektet *Deltakelse og tilhørighet*, som arbeider med inkludering av mennesker med utviklingshemming i tros- og livssynssamfunn. Se www.deltakelse.no.*

Kulturinstitusjoner som får tilskudd fra Kulturdepartementet, er pålagt å gi gratis billett til innehavere av ledsagerbevis for funksjonshemmede som

kjøper billett til ordinær pris til et arrangement. Alternativt skal det tilbys rabattordninger som

gjør at billettprisene for den funksjonshemmede og ledsager samlet ikke overstiger prisen for en ordinær billett.

Det er et mål at både de fysiske bibliotekene og de tjenestene bibliotekene tilbyr skal være tilgjengelige for alle. Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek (NLB) er en statsinstitusjon under Kulturdepartementet. NLB er en ledende leverandør av informasjons- og litterærtjenester til synshemmede og andre lesehemmede. *Leser søker bok*²⁷ er en allianse som arbeider for å bedre vilkårene for litteratur til mennesker som av ulike årsaker har vansker med å lese vanlig tekst. Målgruppen omfatter uvante lesere, personer med funksjonshemninger eller personer med et annet morsmål enn norsk. Leser søker bok mottar driftstilskudd fra Kulturdepartementet.

Beskyttelse mot vold og overgrep

Mennesker med nedsatt funksjonsevne, og da særlig personer med utviklingshemming, er mer utsatt for vold og overgrep enn befolkningen for øvrig. Samtidig viser tall fra hjelpeapparatet, blant annet krisesentre og overgrepsmottak, at mennesker med nedsatt funksjonsevne i liten grad mottar hjelp fra, og benytter seg av disse tjenestene.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet har iverksatt flere tiltak som skal gi personer med utviklingshemming bedre beskyttelse mot vold og overgrep:

²⁷ http://www.lesersokerbok.no/kategori.shtml?cat_id=10

Med midler fra departementet har *Helse Sør-Øst* laget forslag til rutiner og retningslinjer til bruk i førstelinjetjenesten for å forebygge, avdekke og håndtere overgrep mot utviklingshemmede. Rutinene skal kunne tilpasses den enkelte virksomhet og tjenesteleverandør. Prosjektrapporten "Etablering av rutiner for forebygging, varsling og oppfølging ved overgrep mot mennesker med psykisk utviklingshemming (SUMO-prosjektet)" kom i mars 2013. I rapporten foreslås det en omfattende utprøving av rutiner før de eventuelt tas i bruk i alle kommuner. Bufdir arbeider med dette. Rapporten kan lastes ned fra NAKUs hjemmesider:

<http://naku.no/sites/default/files/files/SUMO%20rapport.pdf>. Der finnes også nærmere omtale av den.

I påvente av forslaget til retningslinjer sendte departementet 2. mai 2011 brev til alle kommuner for å informere om eksisterende materiell som omhandler seksuelle overgrep mot personer med utviklingshemming. Dette gjelder håndboken om utviklingshemming og seksualitet fra *Fylkesmannen i Finnmark*

(http://fylkesmannen.no/H%C3%A5ndboken_ferdig_revidert_juni_2012_1tj9E.pdf.file) og fagheftet om utviklingshemming og seksuelle overgrep fra Helse Sør-Øst .

(<http://www.sykehuset-innlandet.no/omoss/avdelinger/habiliteringstjenesten-i-hed-mark/Documents/Dokumenter%20for%20Habiliteringstjenesten%20i%20Hed->

mark/Faghefter/Faghefte_Hab_Utviklingshemming%20og%20seksuelle%20overgrep.pdf).

Prosjektgruppen rettet fokus mot voksne utviklingshemmede. Sommeren 2013 vil BLD i samarbeid med andre berørte departementer legge fram et *strategidokument om vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom*. Dokumentet skal synliggjøre regjeringens politikk, samt presentere perspektiver og tiltak for å forebygge, beskytte og hjelpe barn og ungdom under 18 år som utsettes for vold og overgrep i og utenfor hjemmet. I dokumentet vil det bli gitt en generell omtale av problemområdene og hvordan personer rammes ulikt på grunn av individuelle forutsetninger. Barn med funksjonsnedsettelse er særlig sårbare, og vil bli omtalt spesielt.

Buudir har fått i oppgave å utarbeide tilrettelagt *opplæringsmaterieill om kropp, intimitet og grensesetting* til bruk i undervisningen for personer med utviklingshemming.

Nasjonalt kompetansesenter for vold og traumatisk stress skal i løpet av våren 2013, på oppdrag av BLD, gi en *kunnskapsstatus for vold og overgrep mot utviklingshemmede*. Den vil være et viktig grunnlag for videre arbeid på dette området. I forbindelse med handlingsplanen mot tvangsekteskap hentes det inn kunnskap om tvangsgifte av mennesker med utviklingshemming og mottiltak.

Justisdepartementet arbeider med en stortingsmelding om vold i nære relasjoner og handlingsplanen mot voldtekt. Disse dokumentene vil ta for seg særlige problemstillinger som gjelder vold og overgrep mot mennesker med utviklingshemming.

Justis- og beredskapsdepartementet arbeider også med oppfølging av en rapport om avhør av særlig sårbare personer i straffesaker. Rapporten har nettopp vært på høring.

Kriminalomsorgen

Justisdepartementet har fått laget en tverrfaglig utredning av behovet for å etablere egne ressursavdelinger i fengslene. Denne har nå vært på høring og vurderes nå i departementet. Et hovedsiktemål er å skape et differensiert og tilrettelagt soningstilbud for de innsatte slik at også straffedømte mennesker med utviklingshemming får gode soningsforhold.

Informasjons- og kommunikasjonsteknologi

Norges forskningsråd har i mange år fått betydelige midler fra flere departementer til gjennomføring av programmet IT for funksjonshemmede (*IT-funk*). Programmet har arbeidet for økt tilgjengelighet for alle til informasjons- og kommunikasjonsteknologi og omfatter også mennesker med utviklingshemming.

Prosjektet i sin nåværende form avsluttes ved utgangen av 2012. BLD har overført en del av midlene til videre arbeid med økt tilgjengelighet til informasjons- og kommunikasjonsteknologi i regi av *Deltasenteret* i Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Et bredt sammensatt brukerforum vil bli videreført på området.

Tjenester på tvers

For å bidra til god organisering vil *Helsedirektoratet* lage en eksempelsamling som viser organisering av tjenester ut fra et helhets- og inkluderingsperspektiv på tvers av sektorer.

Prosjekt familieveiviser — et erfaringsmagasin fra Helsedirektoratet IS-0341 formidler erfaringer fra et prosjekt som skulle finne fram til gode modeller og tiltak som kommunene kan bruke for å hjelpe barn med nedsatt funksjonsevne og familiene deres til et best mulig liv.

Helsedirektoratet har gitt ut heftet: "Koordinerende enhet binder tjenestene sammen" (IS-1909). Heftet inneholder tilbakemeldinger fra ni regionale konferanser om koordinerende enhet for habilitering og rehabilitering i 2010.

Dette heftet og andre publikasjoner om koordinerende enhet og god praksis innen habilitering og rehabilitering i både kommune og spesialisthelsetjenesten finnes på Helsedirektoratets nettsider

(<http://www.helsedirektoratet.no/publikasjoner/Sider/default.aspx>).

Aktuelle publikasjonsnumre er: IS-0288, IS-1585, IS-1762, IS-1841, IS-1676.

Gjennom de ulike tilskuddordningene som Helsedirektoratet forvalter, gis det midler til utviklingsprosjekter i kommunene, høgskoler og i habiliteringstjenestene der målgruppen er personer med utviklingshemming.

3. Bidra til systematisk innsamling av data om levekår som kan belyse i hvilken grad man når målene for politikken for mennesker med utviklingshemming og innsatsen innen ulike tjenestegrener

Det er lite tilgjengelig data om *leveskår* blant mennesker med utviklingshemming. De ordinære levekårsundersøkelsene omfatter ikke personer med psykisk utviklingshemming slik at sammenligning med den øvrige befolkningen mangler. Helsedirektoratet/NAKU skal lage en oversikt over statistiske data på individnivå som kan brukes for planlegging av tjenester. Også oversikt over hvor relevante data eventuelt mangler.

Helsedirektoratet vil videre stimulere til *klinisk forskning og forløpsstudier / livsløpsstudier*. Det skal derfor utarbeides en oversikt over hva som foreligger og hvor videre forskning bør prioriteres. Oversikten er ment som grunnlag for søknader om forskningsmidler.

For å stimulere til forskning og evaluering om *tjenesteutvikling - herunder bemanningsplaner og arbeidstidordninger* - vil Helsedirektoratet formidle aktuelle problemstillinger til forskningsmiljøer. Direktoratet vil også samarbeide med aktuelle undervisningshjemmetjenester og sentre for omsorgsforskning om pilotstudier for tjenesteutvikling.

Helsedirektoratet vil stimulere forskningsmiljøene til aktivt å *formidle*

forskningsresultater til tjenesteytere. Dette understrekes i tildelingsbrev om støtte til forskning. NAKU vil bidra til formidling gjennom sin kunnskapsbank.

Forskningsrådet setter av 2,5 millioner kroner årlig til forskning om *barn med nedsatt funksjonsevne i barnehagen* av en bevilgning på 15,5 mill kroner til PRAKSISFOU. Dette vil forhåpentligvis gi kunnskap om det kvalitative tilbudet i barnehagen. Prosjektene gjelder særlig inkluderingsproblematikken.

Buudir fikk fra 2013 ansvar for *dokumentasjonsarbeid om situasjonen for personer med nedsatt funksjonsevne generelt*. Dette omfatter også mennesker med utviklingshemming. Denne oppgaven lå tidligere hos Likestillings- og diskrimineringsombudet.

Dokumentasjonsarbeidet har som formål å utvikle et system for dokumentasjon av levekårene og livssituasjonen for personer med nedsatt funksjonsevne. Arbeidet skal legge vekt på innsamling av data som kan gi bedre kunnskap om måloppnåelse og eventuelt effekt av virkemidler som tas i bruk på dette området.

Arbeidet skal omfatte:

- Etablering av samarbeid med sentrale institusjoner som samler inn kunnskap om forhold som har betydning for å kunne dokumentere situasjonen for personer med nedsatt funksjonsevne.

- Bidra til å forbedre den innsamling og systematisering av data og dokumentasjon som skjer med offentlig støtte, foreslå og eventuelt igangsette innsamling av data på områder som er svakt dekket.
- Utvikle og ta i bruk verktøy for regelmessig å kunne dokumentere utviklingen i situasjonen for personer med nedsatt funksjonsevne innenfor de ulike sektorområder. Etablering av faste måleparametre og tidsseriedata vil være en del av dette arbeidet.
- Bidra til Norges rapportering om status for gjennomføringen av FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne.
- Gi en vurdering av utviklingen i forhold til land eller områder det er naturlig å sammenlikne seg med.
- Gjøre kunnskapen som samles inn lett tilgjengelig for offentlige instanser, beslutningstakere og andre som har behov og ønsker om informasjon.
- Utarbeide regelmessige statusrapporter om situasjonen for personer med nedsatt funksjonsevne.

4. Styrke utdanning, fagutvikling, forskning og veiledning

Det er behov for å styrke kompetansen og kunnskapen til tjenesteytere og pedagogisk personale som skal bidra til gode levekår for personer med utviklingshemming. Utdanningsinstitusjonene er faglig uavhengige og fastsetter selv sine studieplaner og det faglige innholdet i utdanningene. Imidlertid er det for en rekke profesjonsutdanninger fastsatt nasjonale rammeplaner som på overordnet nivå regulerer innretning og innhold i utdanningene. Utdanningsinstitusjonene har ansvar for å gjennomføre det faglige og pedagogiske endrings- og utviklingsarbeidet som er nødvendig for at studentene skal bli best mulig kvalifisert for å kunne møte arbeidslivets behov. Samarbeid med arbeidslivet og fagmyndigheter er nødvendig i utdanningsinstitusjonenes arbeid med å styrke utdanningenes relevans.

Forslag til opplæringsplan om arbeidet med å skape gode levekår for mennesker med utviklingshemming.

Det vil bli laget forslag til en målrettet opplæringsplan for ulike grupper tjenesteutøvere om hvordan de kan bidra til å skape gode levekår for mennesker med utviklingshemming. Tjenestemottakernes rettigheter skal formidles og informasjon om FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne vil inngå. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet og Helsedirektoratet er oppdragsgivere. NAKU vil utføre prosjektet og etablere arbeidsgrupper i samarbeid med interesseorganisasjonene. Planen skal kunne tilpasses utdanningstilbud på forskjellige nivåer, inkludert etterutdanning, videreutdanning og internopplæring.

Materiell til bruk i utdanningen

Mennesker med utviklingshemming har rett til å leve et fullverdig liv. Derfor må tjenesteyterne stimuleres til å legge til rette for et mest mulig fullverdig liv for den enkelte. Helsedirektoratet vil få laget informasjonsmaterieil om dette til bruk i undervisningen. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet er oppdragsgiver sammen med Helse- og omsorgsdepartementet. Det tas sikte på samarbeid med utdanningsinstitusjoner.

Innholdet i profesjonsutdanningene

Det stilles ofte spørsmål om de ulike profesjonsutdanningene gir nødvendig grunnlag for arbeidet med tilbud til mennesker med utviklingshemming. Helsedirektoratet vil derfor få gjennomført en utredning om i hvilken grad relevante temaer om utviklingshemming er inkludert i pensum og praksisperioder. Der det finnes mangler, vil direktoratet samarbeide med utdanningsinstitusjonene om tiltak for å forbedre studietilbudene.

Lærerutdanningene

reformerer for tiden. I de nye grunnskolelærerutdanningene har elementer som tidligere ble regnet som spesialpedagogiske, kommet inn i utdanningene for alle. I rammeplanen finner vi blant annet at de ferdige lærerne skal kunne identifisere behov hos elevene og iverksette nødvendige tiltak (i samarbeid med foresatte og faglige instanser), kunne tilpasse opplæringen til elevers ulike evner og anlegg, ha kunnskap om arbeid med elevenes grunnleggende ferdigheter i og på tvers av fag og ha kunnskap om barn i vanskelige situasjoner. Grunnskolelærernes utdanning skal være praksisnær, forsknings- og kunnskapsbasert. De øvrige lærerutdanningene reformeres over samme lest som grunnskolelærerutdanningene. Kvalitetshe-

vingen av lærerutdanningene vil med tiden komme alle barn / elever til gode.

Ekspertgruppe i spesialpedagogikk: Utdanning av spesialpedagoger under lupen

Barn, unge og voksne med særlige behov må kunne få tidlig hjelp og tilpasset opplæring. Spesialpedagoger arbeider i barnehage, skole, og støttesystemer til disse, samt i habilitering og rehabilitering. Riktig og god kompetanse er en nøkkel til god opplæring og god spesialundervisning. Samfunnet må sikres nødvendig spesialpedagogisk spisskompetanse på små og store spesialpedagogiske fagområder, inkludert utviklingshemming, også i framtiden. Strukturen i og dimensjoneringen av utdanningstilbudet er ikke optimale i dag, og enkelte spesialpedagogiske fagområder rekrutterer for svakt. Kunnskapsdepartementet har derfor etablert en ekspertgruppe som skal gå igjennom, vurdere og foreslå endringer i utdanningene av spesialpedagoger, samt avdekke kunnskapshull som må tettes når det gjelder opplæring av personer med ulike særlige behov. Ekspertgruppens arbeid skal resultere i kunnskapsbaserte anbefalinger til myndigheter, utdanningsinstitusjoner og fagmiljøene for øvrig.

Faglige karriereveier for høyskoleutdannede tjenesteytere

HOD og Helsedirektoratet vil samarbeide om å få utviklet programmer for veiledning / opplæring for å bidra til faglige karriereveier for høyskoleutdannede tjenesteytere. Med forbehold om finansiering vil det bli utviklet videreutdanningsprogrammer og masterprogrammer innen arbeidet med mennesker med utviklingshemming. Hovedvekten vil ligge på å kvalifisere for veiledningsoppgaver, for eksempel som "fagutviklingsvernepleier". Disse

programmene kan også være aktuelt for helsesøstre og andre profesjoner. NAKU vil utføre prosjektet i samarbeid med de ansattes organisasjoner. Høgskolen i Harstad²⁸ startet i 2011 opp mastergradsstudiet ”Funksjonshemming og deltakelse”, som har en særlig innretning mot utviklingshemming.

Stortingsmelding om utdanning for velferdstjenestene

Kunnskapsdepartementet la i februar 2012 fram en melding til Stortinget²⁹ med tittelen *Utdanning for velferd - Samspill i praksis*. Meldingen foreslår tiltak for å styrke utdanning og forskning på det helse- og sosialfaglige området med utgangspunkt i befolkningens behov for helse- og velferdstjenester. Målet er kunnskapsbaserte tjenester som setter brukerne i sentrum og bidrar til bedre helse og velferd for hele befolkningen. Kompetansebehovene går i stor grad på tvers av dagens utdanninger og følger i liten grad dagens profesjongrenser. Behovet for å jobbe sammen på tvers av utdanningsgrupper og tjenester er tydelig. Behovet for kompetanse til å kunne bistå mennesker med sammensatte problemer øker. Videre er det behov for helse- og velferdspersonell med godt utviklet evne til kritisk og etisk refleksjon, gode kommunikasjonsferdigheter, evne til å ta i bruk ny kunnskap og drive fagutvikling på sitt felt. Disse behovene vil bli ivaretatt gjennom utvikling av et felles innhold i utdanningene. Dette har fått bred støtte både i arbeidet med meldingen og av Stortinget.

²⁸ <http://www.hih.no/>

²⁹ Meld. St. 13 (2011–2012)